

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Олена ДОБОШ

ПЕДАГОГІЧНИЙ ВСЕОБУЧ ДЛЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розкриті традиційні і новітні форми та засоби педагогічного всеобучу для батьків дітей дошкільного віку на сучасному етапі. Встановлено, що самоосвіта батьків охоплює два провідні компоненти: комплектування педагогічної домашньої бібліотеки; самостійну освітню діяльність вдома.

Методологія співпраці дошкільного навчального закладу з родинами вихованців спирається практично на всю сукупність наук про дитину (людину), її становлення й розвиток. Особливість її вбачаємо в тому, що родинна виховна система, її чітка специфічність (функціонування в локальних, до певної міри ізольованих умовах) зумовлює синтез загальноновизнаних педагогічних підходів, національних та етнічних пріоритетів і традицій із специфічними стосунками дорослих і дітей певної сім'ї з соціальним і природним довкіллям. Останній чинник перманентно змінюється і зашоразу набуває іншого змісту відповідно до того, як росте, розвивається і змінюється дитина, її запити і потреби.

Діалектика спілкування двох рівноцінних за значущістю інститутів формування особистості — дуже складна в сучасних соціокультурних умовах. Традиційна молода сім'я, про яку йдеться в педагогічній літературі і на яку здебільшого зорієнтовано всі форми організації педагогічного всеобучу, сьогодні в Україні втратила свою першочерговість. Родинне виховання в умовах стрімкої мінливості суспільних орієнтацій молодих батьків набуло сумних, а інколи й трагічних відтінків. Зростання економічної кризи в соціальній ситуації призвело до масового заробітчанства, розпаду молодих сімей зі збереженням родинних стосунків на формально-фінансовому рівні. Педагогічний потенціал втрачено внаслідок дистанціювання дітей і батьків: дітей почали віддавати на виховання в сім'ї бабусі з дідусем, хрещених батьків, близьких родичів, споріднених батьківською чи материнською лінією

Практично, статистика в різних регіонах України різна, її показники коливаються залежно від багатьох факторів. Показово, що Західний регіон, у т. ч. Закарпаття, на відміну від інших областей, наприклад, Київської, Одеської чи Донецької, став об'єктом фінансових маніпуляцій і постачальником дешевої робочої сили в країні Європи, США, Азії. Очевидним є і той факт, що значна частина нових напрямів економічної переорієнтації народного господарства в краї зумовила примусову перекваліфікацію молодих людей відразу після закінчення навчання у ВНЗ. Зміни професії, наповнення її новими знаннями теж зменшити час на родинне виховання, адже відбуваються такі процеси у вільні від роботи години. Ті й інші причини зніщували послаблення родинних зв'язків між батьками і дітьми та соціальних зв'язків між родинами і дошкільними навчальними закладами.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності посилення функцій педагогічного всеобучу батьків як очевидну й об'єктивну потребу сьогодення (до цього на державному рівні схиляє і чинне законодавство).

Так, у ст. 59. "Відповідальність батьків за розвиток дитини" закону "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про освіту" йдеться: 1) "Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини, як особистості"; 2) "Батьки та особи, які замінюють їх, зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку природних здібностей; сприяти здобуттю дітьми освіти у відповідних закладах або відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу" [1, 31–32].

Упродовж ХХ ст. форми співпраці дошкільних навчальних закладів з батьками вихованців перманентно змінювались, удосконалювався їхній зміст і методи реалізації. Специфіка ж їхньої діяльності на початку ХХІ ст., хоч і зазнала змін під впливом конкретних чинників, все ж не зруйнувала їхню практичну значущість. Як педагогічне явище, просвіта батьків виникла з потреби доцільної підготовки матері й батька до виховання своїх дітей яскравими, неординарними особистостями, формування їхньої готовності до забезпечення подальшого поступу людської цивілізації. Батьківський всеобуч розвивався поступово і на його історії можна простежити хронологію основних етапів удосконалення системи суспільного дошкільного виховання. Отже, якщо у соціально-культурному розвитку сучасної України величезна роль належить родині та родинній освіті кожної дитини, то розробляти зміст цієї освіти варто з урахуванням специфіки стану соціокультурного розвитку нашої держави на зламі ХХ–ХХІ ст. при цьому треба витримати виважену лінію — не ідеалізувати ані здобутки минулого сторіччя, ні загальноцивілізаційні здобутки з порушеного питання, а синтезувати їх у контексті гуманізації освітньої галузі загалом та гуманізації змісту навчання й виховання кожної дитини змалку зокрема.

Як відомо, задля вивчення традицій виховання дитини в сім'ї педагог використовує різноманітні методики, які рекомендовано соціально-психологічними і соціологічними дослідженнями. Водночас необхідно зважати на своєрідність родинного виховання (відокремленість, інтимний характер життя і взаємин, індивідуально-етнічний устрій, релігійні орієнтування та ін.) і враховувати її прояви в кожному конкретному випадку. Таким чином, актуалізуємо обов'язкову вимогу до педагога — прояв особливої уваги до кожної сім'ї й дотримання норм етики та педагогічного такту в налагодженні взаємин.

Для одержання достовірних матеріалів найефективнішими є об'єктивні методи вивчення сім'ї та її виховного впливу на дитину: бесіди та спостереження, організація індивідуальної роботи дитини, спільної діяльності з братами і сестрами (за їхньої відсутності — з однолітками за місцем проживання), з дорослими членами сім'ї. Важливо створити такі умови для діяльності, в яких інтенсифікуються педагогічно доцільні прояви в діяльності та в стосунках дитини з однолітками й дорослими (проблемні завдання, в яких дитина послуговується попередньо опанованими знаннями).

Позитивним у роботі вихователя з батьками є ведення щоденника записів за результатами відвідин сім'ї, типовими запитаннями виховного змісту, проблемами тощо.

Динаміку мінливості у виховній діяльності батьків, а також досягнень дитини під їхнім впливом радимо діагностувати за певними і сталими критеріями. Такими можуть бути: умовний тип сім'ї; з'ясування загального стану сімейного виховання; мікроклімат родинних стосунків, їхній устрій, взаємини, ціннісні орієнтації; рівень усвідомлення батьками мети і завдань виховання їхньої дитини на основі її індивідуально-типологічних особливостей; опанування вміннями організовувати життя і діяльність дитини в домашніх умовах; вибір джерел дитячої поінформованості про об'єкти і явища природи, суспільні події, працю дорослих та ін. Безумовно, в конкретних умовах і розуміння відносності в приналежності сім'ї до того чи іншого типу педагог розширює критерії її вивчення дотично до поставлених завдань.

Таке ставлення до справи дозволяє забезпечити диференційований вплив на індивідуальний підхід до різних сімей та їхніх дітей. Умовне віднесення родин до певного типу допомагає конкретизувати загальну картину стану сімейного виховання, проектувати основні напрямки педагогічного патронату тих родин, в яких діти згодом стануть вихованцями дошкільного закладу. Порівняння матеріалів за різними етапами співпраці з сім'ями вихованців зміцнює спільні зацікавлення в позитивних результатах, поглибленні й розширенні стосунків.

Здебільшого сучасні батьки визнають значущість суспільного дошкільного виховання, водночас чималою є частина родин, які надають перевагу сімейному вихованню. Таким чином, їхня педагогічна обізнаність перетворюється на очевидну соціальну проблему, адже педагогічні знання батьків дуже загальні, аморфні. Водночас методи їхнього впливу на дітей є гуманними із широким залученням малюків у практичну діяльність, навчання правил поведінки, дотримання певних норм і вимог дорослих. Відповідно типовими недоліками все ще є суттєві розходження між розумінням мети і завдань виховання та їхньою практичною реалізацією: домінування стихійності над доцільністю, недооцінка самостійності практичної діяльності

дитини як засобу і методу виховання, мало змістовне спілкування з перевагою вербальних методів, аморфне розуміння законних потреб дитини відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей, відсутність єдності у вимогах дорослих членів сім'ї до однієї дитини, фізичні покарання тощо.

Ці та інші недоліки у вихованні дітей, відсутність належного супроводу їхнього розвитку здебільшого суб'єктивні й зумовлені утрудненнями в організації сімейного устрою, особливо молодими батьками та недостатнім рівнем сформованості їх педагогічної культури. Сьогодні спостерігаємо прогресивні зміни — батьки зазвичай активніше намагаються поглибити свої знання з педагогіки, медицини, психології, пізнати зарубіжний досвід виховання дітей в сім'ї.

Важливим у виборі форм педагогічної просвіти батьків є такі, в яких дорослі й діти почувуються комфортно з максимальним збереженням емоційної стабільності й з мінімальними доріканнями за невдачі. Розпочнемо аналіз найпростішої форми — вихідного дня у дитячому садку разом із батьками й дітьми. Це — велика радість для дітей, приємність для батьків і гордість для вихователя. Тут широкий простір для ініціативи й раціонального дозвілля, взаємної радості та втіхи, вселення здорового життєвого оптимізму. Вони можуть включати відвідання “Матусиної світлиці”, “Татусевої робітні”, ”Бабусиної скрині”, “Кімнати казок”, “Дідусевої бесідні”, “Українознавчої скарбівнички”, огляд дитячих виставок, виступу спільного хору батьків і дітей “Родина”, конкурси веселих і кмітливих тощо.

У системі роботи дитячого садка з сім'єю вагоме місце займає педагогічний всеобуч батьків. Надаючи особливого значення спеціальним педагогічним знанням, К. Ушинський у передмові до своєї фундаментальної праці “Людина, як предмет виховання” відзначав: “Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою — і тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана — теоретично чи практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння; дехто вважає, що для цього потрібні вроджена здібність і вміння, тобто навичка, але дуже мало хто прийшов до переконання, що, окрім терпіння, вродженої здібності та навички, потрібні ще й спеціальні знання” [2, 192].

У статті “Про користь педагогічної літератури” видатний педагог, зауваживши, що оскільки батьки завжди є “вихователями своїх дітей і кладуть перші зерна майбутніх успіхів чи не успіхів виховання”, резюмує: “Зрозуміло без пояснень, як важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань” [2, 21]. У праці “Про народність у громадському вихованні” виклад думок він завершує словами, які закликають до розгортання широкої педагогічної пропаганди серед усієї громадськості: “Пробудження громадської думки в справі виховання є єдино міцною основою всяких поліпшень у цій галузі: де нема громадської думки про виховання, там нема й громадського виховання, хоч може бути багато громадських навчальних закладів” [2, 103].

Наведена думка набула подальшого розвитку в працях видатних педагогів наступних поколінь: “У сім'ю організація впливу на дитину повинна пройти через широку педагогічну пропаганду — зазначав А. Макаренко, — через приклад кращої сім'ї, через підвищення вимог до сім'ї” [3, 424].

“Батьківська педагогіка” — це, на мій погляд, педагогічна освіта батьків і матерів, освіта тих, кому завтра бути батьками й матерями”, — писав В. Сухомлинський [4, 22]. Згідно з його висновком, в наші дні немає важливішого виховного завдання, ніж навчити батька та матір виховувати своїх дітей: “Без турбот про педагогічну культуру батьків, — писав він, — неможливо розв'язати жодного завдання, що стосується навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері та батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною — це фундамент, основа всієї педагогічної теорії та практики” [5, 535–536]. Звертаючись до педагогів, він закликав: “Учіть батьків мистецтва виховання, як найбагороднішої, найлюдянішої, найвищої творчості, як виконання високого громадського обов'язку” [5, 537].

Кожен педагог дивився на проблеми педагогічного всеобучу з позиції свого часу, водночас спрямовуючи свій погляд у майбутнє. Сутність головної ідеї вбачаємо в тому, що: 1) педагогічний всеобуч завжди потрібний; 2) загальна мета педагогічного всеобучу — підвищення педагогічної культури батьків: не може добре виховати дитину невіглас, той, хто не вміє це робити, хто сам недовихований.

Нині педагогічний всеобуч батьків йде шляхом свого духовного і національного відродження, розвитку змісту на хвилі загальнонародної участі в будівництві незалежної України. Для успішного здійснення педагогічного всеобучу батьків застосовуються такі ефективні форми роботи дитячого садка з сім'єю: педагогічні університети, малі академії мистецтв, педагогічні лекторії та читання для батьків, школи матері, школи молодих батьків (батьками проводяться лекції, бесіди, дискусії, семінари), батьківські конференції, вечори запитань і відповідей, педагогічні консультації, екскурсії, обмін досвідом родинного виховання, організовуються виставки педагогічної літератури, демонстрування кінофільмів і спектаклів на теми виховання тощо. До проведення занять залучаються кращі педагоги, науковці, працівники органів народної освіти, психологи, медичні працівники, юристи, священники, митці, письменники, досвідчені батьки.

Педагогічні університети та лекторії здебільшого функціонують при школах, школах-садках, інколи на підприємствах, у бібліотеках. Центральним осередком їхньої роботи у цій системі виступають школи і дитячі садки.

Підвищення педагогічної культури батьків дає найкращі результати за умови диференційованого проведення зазначених форм, з урахуванням освіти батьків, їхнього життєвого досвіду та вікових особливостей їхніх дітей, на основі перспективного планування за віковими групами дошкільнят. Це уможливує проведення занять з батьками окремо для тих, хто має дітей раннього дошкільного віку, інші — для молодшої дошкільної групи, середньої й, нарешті, для дітей старшої групи. Такий підхід дозволяє послідовно збагачувати знаннями батьків та формувати їхні вміння з дошкільної педагогіки, розкривати їм перспективи розвитку дітей і готувати їх до попередження виникнення можливих утруднень в їхньому вихованні та навчанні. При цьому зустрічі батьків певної вікової групи дошкільнят у постійному складі сприяють їхній консолідації та підвищенню відповідальності за долю своїх дітей.

Заняття проводяться один раз щомісяця (тобто дев'ять занять в рік), у зручний для батьків час, за програмою, складеною вихователями разом із батьківським активом. У центрі їхньої уваги — підвищення педагогічної культури батьків та посилення їхнього впливу на виховання дітей, забезпечення гармонії у спільній виховній діяльності сім'ї і дитячого садка. Неодмінно треба брати до уваги умови життя сім'ї та дошкільного закладу, особливості їхнього розташування (село, місто чи селище), стан родинно-побутової культури, рівень вихованості дітей, освіченість батьків, місцеві національні звичаї, обряди, традиції, свята, особливості говірки, фольклору, організації діяльності корінних мешканців.

Важливо подбати, щоб заняття педагогічного всеобучу проводились не епізодично, а систематично, на основі заздалегідь складеного та ухваленого плану. Перспективне планування лекцій не допускає дублювань і випадковостей. Батьки звикають до того, що кожне наступне заняття у педагогічній школі істотно збагачує їхні знання в галузі дошкільного виховання. Так, для батьків старшої групи можна передбачити таку проблематику: “Як підготувати дитину до школи?”, “Психологія розвитку дитини в дошкільному віці”, “Використання української народної педагогіки у виховання дошкільнят”, “Народні казки — підручник життя”, “Режим харчування та фізичного загартування дитини”, “Дідусь і бабуся — вихователі своїх онуків”, “Розвиток потреб та інтересів дошкільнят”, “Українське народне дитинознавство”, “Вплив сім'ї на розвиток зв'язного мовлення дитини” та інше.

Актуальність цих і подібних тем зумовлена необхідністю: через рік дитина йде до школи, отже, підготовку до цієї події треба вести заздалегідь. Вихователі надають батькам необхідну кваліфіковану допомогу, радять, як краще в сім'ї зробити куток майбутнього школяра, чим стимулювати інтерес до шкільного навчання і т.д.

Як бачимо, запропонована тематика конкретно спрямовує батьків на вирішення розв'язання досить типових проблем, з якими вони зустрічаються тоді, коли їхня дитина готується до шкільного навчання. Користь від такого педагогічного всеобучу очевидна. За подібним принципом планується робота і для батьків дітей всіх попередніх вікових груп — ранньої, молодшої, середньої. За основу висвітлення питань беремо скарби народної педагогіки, які разом з педагогічною наукою, загальною і педагогічною психологією, фізіологією та гігієною, репрезентують найкращий виховний досвід. Проповідкування української етнопедагогіки проводиться читанням спеціальних лекцій, принагідним

використанням під час висвітлення інших тем. Загалом це неабияк оптимізує реалізацію мети батьківського всеобучу.

Перспективне планування роботи з батьками за віковими групами їхніх дітей (рання, молодша, середня, старша) уможливує проведення двічі-тричі в рік спільних для всіх заходів. Вони посилюють почуття відповідальності батьків за стан справ усього дитячого садка. Згодом ці заходи доповнюються і конкретизуються на заняттях і для батьків дітей відповідних вікових груп.

Теми спільних лекцій вибираються відповідно до зацікавлень всіх батьків, як-от: “Український народний ідеал сім’ї”, “Мати й батько — перші вихователі своїх дітей”, “Українські родинні чесноти”, “Український дитячий садок: проблеми й перспективи”, “Дітність української родини”, “Роль релігії і церкви у родинному житті”, “Бабусі й дідуся — помічники батьків у вихованні дітей” тощо.

До індивідуальних форм роботи вихователя дитячого садка з батьками належать: відвідини й вивчення родин дошкільнят; відвідання батьками дитячого садка; бесіди з батьками та іншими членами сім’ї; дні відкритих дверей чи батьківські дні; листування з батьками; стимулювання педагогічної самоосвіти батьків; діяльність “Педагогічної світлиці” для батьків.

Відвідини й вивчення вихователем родин дітей сприяє налагодженню з батьками педагогічно доцільного контакту. Підтримуючи постійний зв’язок із родиною, вихователь допомагає батькам змістовними порадами з налагодження індивідуального підходу до дитини, допомозі їй у навчанні, утвердженні режиму дня. Відвідини сім’ї допомагають вивчити характер, інтереси й схильності дитини, її ставлення до батька і матері, до виконання хатніх доручень, трудових обов’язків. Добре знання дошкільняти дає змогу вихователю конкретно планувати виховну роботу, що, безумовно, підвищує її якість і результативність.

Відвідання батьками дитячого садка відкриває можливість спільно вибрати й обговорити найдоцільніші варіанти вирішення складних питань виховання й навчання, домовитися про взаємодію в раціональній організації побутової, ігрової трудової та навчальної діяльності дитини. При цьому вихователь наочно показує на живих прикладах свої методи і прийоми роботи.

Постійно у вихователя виникає потреба ввічливо запросити батьків та інших членів сім’ї на індивідуальні бесіди, в процесі яких можна відверто і щиро обговорити питання про успіхи й недоліки в успішності і поведінці дошкільняти. Тут визначаються шляхи подальшого вдосконалення організації та виховання дітей, оздоровчі заходи, подолання відставання в успішності й розвитку, вносять потрібні корективи в режим дня дитини, профілактику захворювань. Такі бесіди зазвичай спокійні, доброзичливі, з діловим характером, вони вміщують поради про раціональні підходи і педагогічний вплив на кожну дитину.

Дні відкритих дверей (батьківські дні) встановлюються для бесід, проведення консультацій. Батьки приходять у дошкільний навчальний заклад для одержання потрібної інформації від вихователів про поведінку, розвиток та успішність своєї дитини. Вони можуть проконсультуватися з будь-якого питання виховання дітей, що викликає посилений інтерес чи ускладнення.

Не унеможлиблюється і листування з батьками, в якому їх повідомляють про успіхи й поведінку їхніх дітей, дають відповіді на поставлені ними запитання. Завдяки листуванню чи заповненню батьками надісланих вихователем анкет можна довідатися про поведінку дітей вдома, ставлення до батьків, дотримання режиму дня, способи товаришування, проведення дозвілля. Потреби в листуванні найчастіше виникають тоді, коли безпосереднє спілкування з батьками утруднене через певні обставини: виїзд батьків на заробітки, у тривале відрядження, їх зтяжне лікування, перебування на дачі тощо.

Таким чином, робимо висновок, що вказані форми співпраці дитячого садка з сім’єю дають очікуваний результат, коли стимулюють педагогічну самоосвіту батьків, що передбачає здобуття знань із дошкільної педагогіки та суміжних з нею наук. Самотужки, поза педагогічною школою чи університетом, однак під їхнім безпосереднім впливом батьки вчать. Самоосвіта охоплює два провідні компоненти: 1) комплектування педагогічної домашньої бібліотеки; 2) розумову працю дома, самотійно.

Кожен фахівець прагне мати власну бібліотеку за своєю спеціальністю і таке прагнення є цілком природним. Окрім фахової бібліотеки, батькам ще варто мати педагогічну бібліотеку — невід'ємну частину загальної домашньої книгозбірні, а то й фамільної, що, як найкращий масток, передається родовими та свояцькими лініями від покоління до покоління. Адже в кожного батька є дві професії: водночас з фахом, скажімо, агронома, лікаря, тракториста чи продавця, він займає ще одну відповідальну перед своєю сім'єю, Богом і людьми та власною совістю посаду — посаду домашнього вихователя власних дітей. Не меншою мірою це стосується й матері.

При багатьох дитячих закладах діють “Педагогічні світлиці” для батьків, в яких зібрано літературу про виховання дітей у сім'ї, матеріали про передовий досвід родинного виховання, педагогічні пам'ятки для батька, матері, бабусі й дідуся, стіннівки “Сім'я та дитсадок” з практичними порадами й рекомендаціями щодо впливу на формування характеру дитини, української національної свідомості й патріотизму, виховання волі, уваги, пам'яті, культури поведінки, плекання духовності, розумових і творчих здібностей, естетичних смаків, утвердження здорового способу життя.

Жодна поважна справа чи подія на Україні не обходиться без участі громадськості, що повною мірою стосується й допомоги дитячій установі та сім'ї у вихованні дошкільнят. Традиції нашого народу спираються на те велике значення, яке надається ролі громади в житті кожної людини і суспільства загалом. Допомогу сім'ї з виховання дітей шляхом залучення громадськості ширше проаналізуємо в подальших наших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту”. — К.: Генеза, 1996. — 36 с.
2. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. — К.: Радянська школа, 1983. — Т. 1.
3. Макаренко А. С. Розмова з читачем: Твори в 7 т. — К.: Радянська школа, 1954. — Т. 4. — 424 с.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. — К.: Радянська школа, 1978. — 22 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів: Вибр. твори в 5-ти Т. — К.: Радянська школа, 1978. — Т. 2. — 537 с.

Оксана ВОРОЩУК,
Людмила ГАБОРАК

РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглянуто проблеми сімей, що виховують дитину з особливими потребами; простежено особливості роботи соціального педагога з ними та їх дітьми; показано, що соціально-педагогічна робота спрямована на відновлення виховного потенціалу сім'ї, захист прав членів родини у кризових ситуаціях тощо. Таку роботу здійснює соціальний педагог у школі, спеціалісти соціальних служб дітей та молоді і кризових центрів. Проаналізовано й опубліковано результати анкетування батьків, що виховують дитину-інваліда.

Одним із найважливіших чинників прогресивного розвитку суспільства на початку третього тисячоліття є гуманне, милосердне, дбайливе ставлення до дітей і молоді, які не мають можливості вести повноцінне життя внаслідок недоліків у фізичному та розумовому розвитку. Діти з особливими потребами, як і інші діти, народжуються з однаковим правом на життя. В Україні історично склалася ситуація, за якої вони залишалися соціально незахищеною категорією і деякою мірою ізольовані від соціуму. Тому ці діти перебувають в умовах інтернатних закладів або на вихованні у сім'ї, яка не здатна вести повноцінне життя.

Нині в Україні спостерігається тенденція зростання чисельності інвалідів (низький рівень медичного обслуговування, катастрофа на ЧАЕС, поширення СНІДу, наркоманії, алкоголізму). Питання соціальної підтримки захисту дітей з особливими потребами набуває небувалої гостроти. Значно зросли труднощі у сім'ях, де виховують дітей-інвалідів.

Одні з перших досліджень про взаємовплив хвороби й інвалідності одного з членів сім'ї на родичів проводилися у 30-ті роки ХХ століття в Сполучених Штатах Америки у науково-